

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת במדבר, תשס"ט
מספר 810מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

סביב למשכן במדבר, וסביב למקדש בירושלים

בפרשתנו מתואר סדר החנייה של השבטים סביב המשכן במדבר. במעטפת הקרובה למשכן חנו משפחות שבט לוי בסדר הזה: במערב משפחת גרשון, בדרום משפחת קהת, בצפון משפחת מררי ובמזרח משה, אהרון ובניו. שאר שבטי ישראל חנו במעטפת החיצונה, כשבכל צד שלושה שבטים. שמות השבטים הנזכרים ראשונים בכל צד הם ראשי המחנות: במזרח יהודה, יששכר וזבולון; בדרום ראובן, שמעון וגד; במערב אפרים, מנשה ובנימין; בצפון דן, אשר ונפתלי (ב:ג-לא). על פי סדר זה הקריבו הנשיאים את קרבנותיהם בחנוכת המשכן (במ' ז: יב-פג), ועל פי סדר זה נסעו (שם י: יד-כז).
על פי מה נקבע מקומו של כל שבט? המדרש מייחס את קביעת המיקום ליעקב אבינו (במדבר רבה [וילנא] ב, ח):

"לבית אבותם", לא היה צריך לומר אלא: "איש על דגלו באותות יחנו בני ישראל", מה תלמוד לומר "לבית אבותם" ... בשעה שאמר הקב"ה למשה עשה אותם דגלים כמו שנתאוו התחיל משה מיצר. אמר עכשיו עתידה המחלוקת להינתן בין השבטים. אם אני אומר לשבטו של יהודה שישרה במזרח, והוא אומר אי אפשר אלא בדרום. וכן ראובן וכן אפרים וכן כל שבט ושבט. מה אני עושה? אמר לו הקב"ה: משה מה איכפת לך, אין צריכין לך מעצמן הן מכירין דירתן. אלא דייתקי (=שטר, מסמך) יש בידן מיעקב אביהם היאך לשרות בדגלים. איני מחדש עליהם... כמו שטענו אותו והקיפו את מטתו (של יעקב) כך יקיפו את המשכן. דאמר ר' חמא בר חנינא: כיון שבא אבינו יעקב ליפטר מן העולם קרא לבניו דכתיב: "וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל-בְּנָיו" (בר' מט:א) ובירכנן... משגמר דבריו אמר להם: כשתיטלו אותי ביראה ובכבוד לוו אותי. ולא יגע אדם אחר במיטתי ולא אחד מן המצרירים ולא אחד מבניכם מפני שאתם נטלתם מבנות כנען. וכן הוא אומר: "וַיַּעֲשׂוּ בְנָיו לוֹ פֶּן פֶּאֶשֶׁר צָנָם" (שם נ:יב) בניו ולא בני בניו, "וישאו אותו בניו" (שם יג). היאך צום? אלא אמר להם בני יהודה יששכר וזבולון יטענו מטתי מן המזרח, ראובן ושמעון וגד יטענו מטתי מן הדרום, אפרים ומנשה ובנימין יטענו מן המערב, דן אשר ונפתלי יטענו מן הצפון. יוסף אל יטען שהוא מלך ואתם צריכין לחלק לו כבוד, לוי אל יטען למה שהוא טוען את הארון ומי שהוא טוען ארונו של חי העולמים אינו טוען ארונו של מת. ואם עשיתם וטענתם את מטתי כשם שצוית אתכם הא-להים עתיד להשרות אתכם דגלים. כיון שנפטר טענו אותו כשם שציוס... שמיעקב היה בהם דעה היאך ישרו דגלים.

על יעקב שרתה שכינה, והעמידה סביב מיטתו כמוה כחנייה סביב המשכן. יעקב אבינו עיצב בברכותיו ובסדר עמידתם של השבטים סביב מיטתו את מעמדם וייעודם לדורות.

מהמשכן במדבר לבית המקדש בירושלים

במדבר היו שלושה מחנות: המשכן – מחנה שכינה, שבט לוי – מחנה לווייה, ושאר שבטי ישראל – מחנה ישראל. סדר זה, שלפיו השבטים במעטפת החיצונית ושבט לוי במעטפת הפנימית, התקיים גם סביב המקדש במקומו הקבוע בירושלים. אמנם מקום ההתנחלות של כל שבט ברחבי הארץ היה שונה בפרטים מסוימים מאופן חנייתו סביב המשכן, ובכל זאת השבטים שהיו ראשי המחנות של שבטי ישראל

במדבר, נחלו צמוד למקום המקדש, ובנחלת שבט בנימין היו מלבד המקדש גם כל ערי המשכנים: גלגל, נוב וגבעון. יהודה נחל מדרום לבנימין, דן ממערב לבנימין, אפרים מצפון לבנימין, וראובן ממזרח. גם אם שבטי ישראל לא חנו סביב המקדש בירושלים באותו סדר שבו חנו סביב המשכן במדבר, הרי נשמר העיקרון שלפיו יש שלושה מחנות גדולים:¹

וכשם שהיו במדבר שלש מחנות: מחנה שכינה, מחנה לוי, מחנה ישראל, כך היו בירושלים: מפתח ירושלים ועד פתח הר הבית מחנה ישראל, מפתח הר הבית ועד שער ניקנור מחנה לוי, משער נקנור ולפנים מחנה שכינה. והן הן קלעים שבמדבר.

הרמב"ם מציג את ההקבלה בין מבנה המחנות במדבר ובין מבנה המחנות בארץ ישראל בסגנונו ובדרכו שלו:²

שלש מחנות היו במדבר: מחנה ישראל והוא ארבע מחנות. ומחנה לוי, שנאמר בה: "וסביב למשכן יחנו" (במ' א:נא). ומחנה שכינה והוא מפתח חצר אהל מועד ולפנים. וכנגדן לדורות: מפתח ירושלים עד הר הבית כמחנה ישראל, ומפתח הר הבית עד פתח העזרה שהוא שער ניקנור כמחנה לוי, ומפתח העזרה ולפנים מחנה שכינה. והחיל ועזרת הנשים מעלה יתירה בבית עולמים.

משמעות ההקבלה היא שאותן הלכות שהיו במשכן במדבר נוהגות במקדש, וכפי שהציג הרמב"ם גם ב"ספר המצוות" (מצות לא תעשה עז – עח):

שהזהיר כל טמא מהכנס בכל המקדש, שדומה לו לדורות כל העזרה משער ניקנור ולפנים שהוא תחילת עזרת ישראל... שהזהיר כל טמא מהכנס למחנה לוייה שכמוהו לדורות הר הבית. יושם לב שהרמב"ם בספרו "היד החזקה" רואה במקום התנחלות השבטים בארץ "מחנה ישראל", ואת מקום המקדש עד פתח העזרה "מחנה לוי", שניהם בכף הדמיון, ואילו את מקום המקדש מפתח העזרה פנימה ללא כף הדמיון: "מחנה שכינה". הראי"ה קוק הבחין בדברי הרמב"ם הללו, וכתב:

דקדק וכתב גבי מחנה ישראל ומחנה לוי בכף הדמיון: "כמחנה ישראל", ו"כמחנה לוי", ואצל מפתח העזרה ולפנים כתב: "מחנה שכינה" בלא כף הדמיון. שבא להורות, שקדושת המחנות קימת גם כשהם שוממים. על כן אע"פ שאין שם מחנה ישראל, ואפילו כשאין ישראל בירושלים, מכל מקום העיר מקודשת ממקום החומה מפתח ירושלים ולפנים כמחנה ישראל, אף על פי שאין ישראל מכונסים שם. וכן מפתח הר הבית עד העזרה כמחנה לוי אף על פי שאין לוויים שם בפועל. אבל מפתח העזרה ולפנים הוא מחנה שכינה ממש לעולם.³

לא תמיד נמצאו ישראלים ולוויים בארץ ישראל ובירושלים, לכן ההדגשה היא שמקומות אלו דומים למחנה ישראל ולמחנה לווייה, ואילו במדבר שכנו שבטי ישראל תמיד סביב המשכן. אבל קדושת מקום המקדש בירושלים מפתח העזרה ולפנים היא קדושה נצחית, כיוון שהמקום עצמו קדוש, ולא בגלל הנמצאים בו, מה שאין כן מקום המשכן במדבר, שהיה קדוש רק בזמן שהמשכן היה עומד שם, אך כשפרקו את המשכן על מנת להמשיך במסע בטלה הקדושה באותו מקום לחלוטין. כך גם בעניין המקומות הקבועים והחשובים בארץ ישראל, למשל בשילה, שבה עמד המשכן במשך 369 שנה. משחרב המשכן ונבנה במקום אחר, פקעה לגמרי הקדושה במקום שבו עמד. לעומת זאת, מקום המקדש קדוש בקדושה נצחית גם כשהבית חרב לגמרי.

לפי הראי"ה קוק, דברי הרמב"ם הללו תואמים את השקפתו בדבר קדושתו הנצחית של מקום המקדש (הלכות בית הבחירה ו, טז):¹

לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה, והרי הוא אומר: "וְהַשְׁמוֹתִי אֶת-מִקְדָּשִׁיכֶם", ואמרו חכמים אע"פ ששוממין בקדושתן הן עומדים.

אם כן, אפשר לשרטט הליך שהחל עם פטירת יעקב אבינו, שבו נקבע לראשונה מקומם של השבטים המלמד גם על מעמדם וייעודם, ומשם דרך החנייה והנסיעה במדבר לכיוון ארץ ישראל, ולבסוף ההתנחלות הקבועה בארץ, כשהמקדש בירושלים במקומו הקבוע והנצחי עומד במרכז. גם כשעם ישראל גלה מארצו, ואפילו במצבים שכמעט לא היה בארץ איש, גם שהמקדש עצמו חרב, מקום המקדש נשאר במעמדו ובקדושתו כמקום המרכזי והנצחי.

¹ תוספתא כלים, בבא קמא, פ"א הי"ב.

² הלכות בית הבחירה ז, יא.

³ הראי"ה קוק, "שורת משפט כהן", ירושלים תשכ"ו, סימן צו עמ' קצא.

¹ דבריו אלו של הראי"ה קוק הם מתוך תשובה מקיפה השוללת כניסה בזמן הזה להר הבית. נוסף שהרבנות הראשית לדורותיה, למעט הרב שלמה גורן, אסרו את הכניסה להר, אך היום יש רבים ובתוכם רבנים ותלמידי חכמים שעולים להר הבית במקומות מסוימים בשמירה קפדנית על הלכות קדושת המקום.

זכינו בעזרת צור ישראל וגואלו לשוב בדורות האחרונים לארץ ישראל ולבנות אותה מחדש לאחר שנות גלות ארוכות. כשקמה מדינת ישראל, נוצר חיץ וגבול בין מקום המקדש ובין שבטי ישראל שהחלו לשוב ולחנות ברחבי הארץ למשך 19 שנה. עד שבחסדי ה' זכינו לפני 42 שנה לשוב גם אל ירושלים, וחיברנו אותה יחדיו. ירושלים עצמה גדלה והתרחבה בהרים שסביב לה, בשכונות ובבתים, אך הלב, המרכז, עדיין לא נבנה.

נסיים בתפילה הנאמרת בפינו שלוש פעמים ביום: "ולירושלים עירך ברחמים תשוב ותשכון בתוכה כאשר דברת, ובנה אותה בקרוב בימינו בנין עולם וכסא דוד עבדך מהרה לתוכה תכין".

הרב יהודה זולדן
המדרשה לנשים